

Mijo Lončarić

MIŠKININA I DANAŠNJA ĐELEKOVEČKA KAJKAVŠTINA

U radu* se govori o jeziku kajkavskih pjesama hrvatskog seljaka pjesnika Mihovila Pavleka Miškine (1887–194) u odnosu prema današnjem mjesnom govoru Đelekovaca, Miškinina rodna sela.

0. Kajkavsko je narječje prisutno u hrvatskoj kulturi i društvu a time i u širim slavenskim okvirima u dva oblika, na dva načina. Prvi je – kajkavština kao organski dio hrvatskoga jezika, a drugi je oblik njegova ostvarivanja umjetnički izraz, jezik književnosti, filma i sl.

U prvom je svojstvu kajkavština¹ jezični idiom ranga narječja, skupine dijalekata (Dialektgruppe), dio hrvatsko–srpskoga dijasistema, jedno od triju hrvatskih narječja, i to jedno od dvaju, uz čakavsko narječje, kojim govore samo Hrvati.

Drugi je oblik prisutnosti kajkavštine njezina uloga kao pisanog jezika, izraza i jezika književnosti, izraza u javnim medijima (vokalna glazba, film, televizija). Ovdje se apstrahira usmeno narodno književno stvaralaštvo u svojem osnovnom obliku, jer ono postoji neminovno na svakom prirodnom jezičnom idiomu. Postojanje prirodnoga idioma pretpostavlja i umjetničko, književno, vokalno–muzičko izražavanje. Narodno se stvaralaštvo smatra popratnim dijelom prvoga oblika postojanja, javlja se odmah s njim. Uloga nekog idioma koja je vezana za pismenost javlja se tek kasnije na određenom stupnju razvoja civilizacije i za različita društva u različito vrijeme. Možda je najbolje taj drugi oblik pojavnosti nazvati oblik pisanog jezika, jer se javlja s pojavom pismenosti na tom jeziku, bez obzira na to

* Popularna verzija ovoga rada tiskana je u zborniku *Miškina, život i djelo*. »Kaj«, 1–2/XX (1987). 61–78.

1 Pregled proučavanja kajkavskoga narječja sadrže radovi: Zvonimir Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog dijalekta*, »Rad«, izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 363 (Zagreb 1973); Antun Šojat, *Pregled rada na istraživanju i obrađivanju kajkavštine u poslijeratnom razdoblju*. »Hrvatski dijalektološki zbornik« (dalje HDZ) 6; Mijo Lončarić, *Kaj jučer i danas, Ogleđi o hrvatskoj kajkavštini (s bibliografijom i kartom narječja)*. Čakovec 1990. 10–11. Stariju bibliografiju dao je Mate Hraste u *Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika*, »HDZ« 1.

što uključuje razdoblja i funkcije od najprimitivnijih oblika do vrhunskih djela svjetske umjetnosti i kulture. (Za kajkavštinu ti su polovi na jednoj strani prvi zapisi u 16. stoljeću, ako apstrahiramo glose u Rodonovoj bibliji, te Krležine *Balade*² na drugoj.)

Kada je u Hrvatskoj napušten kajkavski jezik, kajkavština nije posve nestala iz hrvatske kulture, upravo književnosti, ni u jednom njezinom razdoblju. U nekim od njezinih razdoblja napisana je kajkavski tek pokoja pjesma ili kraća proza (Šenoa, Ante Kovacic, Matoš),³ dok nije jedan Podravac, Peterančanin, na početku stoljeća napisao po obimu mali, ali pjesnički veliki kanconijer. Galovičeva zbirka *Z mojih bregov*, jer je o njoj riječ, objavljena je ipak tek kao osma zbirka kajkavskih pjesama. Prva je Domjaničeva *Kipci i popevke* 1917. godine, nakon čega je objavio još dvije zbirke prije nego što Krleža tiska Galovića. Tomislav Prpić također prije toga objavljuje tri zbirke, a Nikola Pavić jednu. Miškina objavljuje svoje prve kajkavske pjesme odmah iduće, 1926. godine, što su mu uopće prve objavljene pjesme. To je tzv. zlatno doba novije kajkavske književnosti, pisana su djela sva tri književana roda, a vrhunac su Krležine *Balade*, koje povezuju (po jeziku) staru i novu kajkavsku književnost. Nakon II. svjetskog rata javlja se novi veći val stvaranja na kajkavštini, kada se ona pojavljuje i u tehnički najnovijim medijima, na filmu i televiziji.

U tom razdoblju, kada na kajkavskoj osnovici nema standardnog jezika, pisanje na kajkavštini, kao i na čakavštini, specifična je pojava, izraz hrvatske književnosti i može se gledati s dva aspekta, intepretirati na dva načina.⁴ Prvo, *kajkavštinu* (i *čakavštinu*) možemo smatrati stilskim izražajnim sredstvima, kao što su to i *druge nestandardne riječi* koje autor unosi u svoj tekst da bi postigao određeni cilj, npr. okarakterizirao neki lik. To bi bio isti tretman kojega imaju štokavske dijalektne nestandardne sekvencije, samo što se kajkavskim i čakavskim idiomom pišu i veće cjeline. Tako bi kajkavski dijalozi u Miškininoj prozi i njegove kajkavske pjesme imale u osnovi jednak tretman, iako ne istovjetan. Za takav pristup našoj dijalektnoj književnosti, upravo pjesništvu, koji je njezin reprezentativan dio, govorio bi postupak koji je primijenio Krleža u romanu *Na rubu pameti*. Naime, *Lamentacija Valenta Žganca zvanog Vudriga*,⁵ monolog jednog lika, inkorporirana je u veću cjelinu na književnom jeziku. Kod takve interpretacije dijalektalnog književnog izraza nema poteškoća s mjestom štokavskih nestandardnih interpolacija u umjetničkom djelu.

Drugi je pristup tom fenomenu da kajkavštinu i čakavštinu smatramo također jezicima hrvatske književnosti, koja bi, dakle i danas, kao i prije preporoda, bila

2 O. Šojat, *Hrvatski kajkavski pisci I*, Zagreb 1977; J. Hamm, *Glose u Radonovoj bibliji*, »Slovo« 1 (1952).

3 J. Skok, *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti*, Čakovec, 1986; M. Kuzmanović, *Vanshanjanje reči, Marginalije uz Antologiju novije kajkavske lirike*, »Kaj« 3-5/1975.

4 Pregled problematike i mišljenja dali su E. Fišer, *Dekantacija kajkaviana*, Čakovec 1981. i J. Skok, *Kajkavski aspekt hrvatske književnosti*, Čakovec 1988.

5 M. Krleža, *Na rubu pameti*, »Sabrana djela« 2, Zagreb 1954.

višejezična. Tada se, naravno, i nestandardna štokavština mora također smatrati takvim jednim jezikom, pa bi prema tome danas hrvatska književnost bila četve-rojezična. Ako dijalektnu komponentu hrvatske književnosti tako interpretiramo, tada treba reći da između tih četiriju njezinih jezika postoje kvalitativne i kvanti-tativne razlike, odnosno razlike dviju vrsta. Prva je razlika u normi, tj. standard, hrvatski književni jezik, koji je jedan od njezinih jezika, ima više–manje čvrstu normu, a ostali njezini jezici nemaju takve norme. Druga je razlika u polivalentno-sti (u smislu polivalentnosti koja se traži za standardni jezik), a ostali to nisu, odnosno ako i jesu viševalentni, njihova je valentnost ograničena na dvije–tri funkcije (književnost, vokalna glazba, film).

Ako se ograničimo na samu kajkavštinu u hrvatskoj književnosti dvadestoga stoljeća, njezino »zlatno doba« i suvremeno stanje, onda u njoj nalazimo tri smjera, tri tipa, odnosno kako je već prije pisao Joža Skok, može se govoriti o »trovrnosti idiomskog izbora« u njoj. Kajkavština se pojavljuje, kako on piše, »a) u obliku narodne, pučke varijante, b) u obliku urbane varijante, i c) u obliku književne tradicije i idomske sinteze«. ⁶ Podjela u potpunosti odgovara stvarnom stanju, ali bi nazive trebalo možda terminološki precizirati, i to upravo naziv prvog »izbora«. U teoriji tradicijske kulture i književnoj teoriji *pučko* se ne veže (samo) za selo, razlikuje se od *narodno*, što se odnosilo na *selo*. ⁷ Zato bi taj tip bilo bolje zvati *seoskim, ruralnim*. Podrazumjeva se da u okviru od triju »izbora« postoje indivi-dualni i(li) lokalni tipovi, individualne lokalne varijante. I to seoski i urbani tip uključuje zapravo lokalne (pod)tipove, iako su moguće i individualne varijante, a kod tradicijsko–sintetskog tipa postoje samo individualne varijante (Krlježa, Prpić). Na primjer, s obzirom na međimursku kajkavštinu imamo nekoliko lokalnih tipova (Pavić – donjomeđimurski, Bence – srednjomeđimurski – Čakovec, Feletar – dubravski itd.). S obzirom na podravsku kajkavštinu, gledano geografski (geograf-ski zato jer su po tipu znatno različiti, što će biti objašnjeno dalje), imamo u međuratnom razdoblju dva važna lokalna tipa – peteranski i đelekovečki.

0.1. Rečeno, bez iznošenja različitih mišljenja o pojedinim dotaknutim pitanji-ma i kritičkog osvrtu na njih, što nije cilj ovoga izlaganja, ima za svrhu da ukaže na smjer i polazište mojega razmišljanja o novijoj kajkavskoj i uopće hrvatskoj dijalektnoj književnosti. Iako ću se pozabaviti samo kajkavštinom, i to samo jezikom jednoga od njezinih novijih pisaca, činilo mi se korisno da iznesem šire okvire od kojih polazim pri lingvističkoj analizi. U izlaganju pak želim pokazati kakav je odnos Miškinine kajkavštine prema njegovu rodnom govoru, đelekovečkoj kajkavštini, te njezin odnos prema kajkavštini drugih književnika novije kajkavske književnosti, zapravo kajkavštini njegovih suvremenika. Zbog ograničenog prostora nije moguća potpuna ni detaljna analiza.

Počet ću s današnjom đelekovečkom kajkavštinom. Đelekovečki se govor nalazi, kao drugi mjesni govori, u specifičnom odnosu sličnosti i razlika sa susjed-

6 J. Skok, *Kajkavski...*, 14.

7 Divna Zečević, *Pučka književnost*, u »Povijest hrvatske književnosti« 1, Zagreb 1978 str. 357 i dalje.

nim mjesnim govorima, ulazeći s nekima od njih u idiome viših rangova. Tako s jednim od njih ulazi u skupinu govora, dok s drugim nije u istoj skupini.

Za pravu usporedbu đelekovečkog mjesnog govora i Miškinine kajkavštine, tj. da bi se utvrdilo koliko je Miškina uzeo iz nje a koliko iz lektire, bilo bi nam potrebno poznavanje stanja u đelekovečkom govoru u vrijeme kada je Miškina stvarao svoje kajkavske tekstove. Međutim, takve dijelektološke podatke nemamo, upravo su nam Miškinini stihovi gotovo jedini dijelektološki podaci o đelekovečkom govoru iz njegova vremena. Svaki se jezik mijenja, ali je pitanje koliko se u nekom razdoblju promijenio.

1. Postavlja se pitanje koliko se đelekovečki govor mogao promijeniti za pedesetak godina. Poznato je da promjene za to vrijeme mogu biti znatne, ako su na govor nekoga mjesta djelovali izvanjezični činioци. Neko naselje može potpuno nestati, može nastati novo mjesto, može mu se potpuno ili u velikoj većini promijeniti stanovništvo. (Za to ima dosta primjera u poslijeratnom razdoblju u našoj zemlji – migracije, kolonizacija, rast gradova, koji često apsorbira prigradska sela itd.). Kada je u pitanju Đelekovec, nemamo takvih ekstremnih pojava. Za Đelekovec je karakterističan pad populacije, ekonomska migracija, rad izvan mjesta. Imamo, na sreću, primjer odgovarajućeg sela, i to iz Podravine, istina nešto udaljenijeg, na istoku. To je Virje, u kojem je praćen razvoj govora, bolje reći iz kojega imamo podatke o govoru iz tri vremenske točke u razdoblju od sedamdeset godina: s početka, četvrtog i osmog desetljeća ovoga stoljeća. Prvi opis virovskog govora dobili smo na početku druge, znanstvene faze naše dijelektologije, na početku znanstvenog istraživanja naših dijelekata, 1907. godine. Kao što sam to već iznio na drugom mjestu,⁸ tada je prozodija virovskog govora fonetski dobro opisana, ali nije utvrđen sustav, dan odnos pojedinih pojavnih jedinica. To je učinio, tj. fonološki je virovsku akcentuaciju interpretirao naš najveći dijelektolog Stjepan Ivšić,¹⁰ trideset godina kasnije. Sustav je ovakav: naglašena mogu biti samo dva posljednja sloga riječi, a posljednji samo onda ako je dug. To se fonološki može također interpretirati da se kaže da je silina stabilizirana, vezana za pretposljednju moru riječi. I danas je akcentuacija jednaka opisanoj na početku stoljeća, tj. dugi slog može biti naglašen silazno i uzlazno, ali se redovno ostvaruje silazna modulacija. (Radi potpune istine: Fancev je spominjao samo silaznu modulaciju, ali to nije realno, ni teoretski ni praktično. Naime, ako nema dva, odnosno nikakva relevantna, smislorazlikovna kretanja tona, onda je svejedno kako se vokal realizira. To može biti sad uzlazno, sad silazno, što će ovisiti o smislu rečenice, kao što je npr. u poljskom ili engleskom jeziku; može biti pretežno silazno ili pretežno uzlazno, ali nije vjerojatno da se katkad, opet u vezi s rečeničnom intonacijom, ne realizira i drukčije. Mogu postojati i individualne razlike, odnosno navike).

8 Prvi put u *Jagnjedovački govor (s osvrtom na pitanje kajkavskog podravskog dijelekta)*, HDZ 4.

9 S. Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca* (dalje: JHK), »Ljetopis JAZU« 48.

10 V. također A. Šojat, *Virje*, »Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom«, Sarajevo 1981.

Na primjer, u fonološki istom sustavu u Đurđevcu dugi slog se upravo ostvaruje gotovo jednako često i uzlazno i silazno. U Jagnjedovcu je Ivšić našao drukčiji sustav od onoga u Virju, Đelekovcu i okolnim selima. Međutim, danas je tamo sustav u osnovi isti kao u Virju, samo što je realizacija dugoga sloga drugačija, tj. obično je uzlazna, prema redovnoj silaznoj u Virju.¹¹ Sada se može postaviti pitanje: je li Ivšić pogriješio ili se stanje promijenilo? Na njega, naravno, nikada nećemo moći sa sigurnošću odgovoriti. Slično je s nekima, čini se s većinom, ako ne sa svima međimurskim govornicima. Ivšić je dao jedno stanje, a danas se nalazi drugo. On je za međimursku akcentaciju naveo da su ukinute opreke po kretanju tona (uzlazno ~ silazno), a obično su ukinute opreke po kvantiteti (dugo ~ kratko), a relevantno je ostalo samo mjesto siline (naglaska).¹²

1.1. Iz Đelekovca dosad nemamo gotovo nikakvih značajnih dijalektoloških podataka, osim što sam ja usput iznio podatak o sudbini stražnjega nazala i s njim izjednačenoga slogotvornoga l, a što je potrebno ispraviti, odnosno precizirati. Na Ivšićevoj akcentološkoj karti Đelekovec se nalazi, zajedno s cijelim područjem zapadno od Drnja, Torčeca i Koprivnice, u njegovoj I, tzv. konzervativnoj skupini kajkavskih govora s obzirom na akcentuaciju, koji je po prostiranju nazvao zagorsko-međimurskom skupinom. Čine je govori koji najbolje čuvaju osnovnu kajkavsku akcentuaciju i koja zahvaća, po Ivšiću, također ludbreški kraj, Međimurje, cijelo Zagorje osim nekih oaza, samoborsko područje i ide dalje do Kupe. Kasnije su iznesene dopune, kao što je ona spomenuta za Međimurje, koje su rezultat novijeg, odnosno detaljnijeg istraživanja. Od mjesta iz đelekovečke okolice Ivšić daje nešto više podataka o akcentu Koprivničkog Ivanca, Peteranca, Torčeca i Hlebina. Istočno područje, počevši od Drnja i Koprivnice, s izuzetkom Peteranca, Torčeca i Hlebina, Ivšić je svrstao u IV. skupinu, koju je nazvao mladom revolucionarnom skupinom kajkavskih govora a po prostiranju naziva ih križevačko-podravskim govornicima. Međutim, Ivić i ja¹³ pokazali smo da govori u Podravini od Koprivnice do Ferdinandovca, preko Virja i Đurđevca, imaju akcentuaciju koja im daje status ravnopravan ostalim Ivšićevim skupinama. Oni su imali veoma specifičan razvoj akcentuacije, o kojoj je bilo riječi naprijed, tj. došlo je do ograničenja, stabilizacije mjesta siline pri svršetku riječi. Peteranec i Torčec imaju s obzirom na okolne govore također veoma specifičnu akcentuaciju, koju ne susrećemo nigdje na sjeveru kajkavskog područja, već takovu kakva je inače zastupljena u III. Ivšićevoj skupini, koju je on također nazvao revolucionarnom, a po prostiranju turopoljsko-posavskom. Takva posve različita akcentuacija od one u tom području, ali i neke druge osobine u Peterancu (ne u Torčecu), koje do sada nisu nigdje spomenute (sudbina poluglasa), bit će, kako pretpostavlja i Ivšić, u vezi s porijeklom stanovništva.¹⁴ No

11 S. Ivšić, »JHK«, P. Ivić, na više mjesta, npr. u radu *Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govornicima*, »Zbornik za filologiju i lingvistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu« 11.

12 U JHK.

13 P. Ivić, *O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata*, »Književnost i jezik« X/1 (1963); M. Lončarić, prvi put u *Jagnjedovački govor*.

14 JHK, 83.

to će biti predmet drugog istraživanja. Hlebine u osnovi imaju akcentuaciju I. skupine, kojoj pripada i Đelekovec, i također će biti u vezi s porijeklom stanovništva, tj. Hlebine su vjerojatno naseljene s nešto zapadnijeg područja.

U I. Ivšićevoj skupini, ako se uzmu međimurski i gornjosutlanski govori (koji po daljem razvoju svoje akcentuacije i nekim drugim osobinama zaslužuju rang dijalekta, a zapadnomeđimurski govori imaju i specijalan status s obzirom na razvoj *l* i poluglasa), dakle u govorima I. skupine (bez navedenih), tzv. metatonijski cirkumfleks zajedno sa starim cirkumfleksom ostaje nepromijenjen kao u osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji. Tako imamo *posêkel, govêdina* (s metatonijskim cirkumfleksom, Ivšićevi primjeri) prema *posêkli* sa starim, osnovnim kajkavskim kratkim slogom. Od govora iz đelekovečke bliže okolice Ivšić posebno spominje samo Ivanec, i to naznačuje da to mjesto ima akcentuaciju I₅, tj. peti tip u I. skupini, za koji daje ovakav uzorak naglašavanja:

*žêne, letî, sūša*¹⁵

To znači da je pomaknut naglasak s posljednjeg kratkog sloga, ostaje naglašen posljednji dugi slog, u kojem novi praslavenski akut prelazi u silazni naglasak (tj. *letî* je nastalo od *letî*,) a u ostalim položajima taj akut ostaje nepromijenjen (*sūša*). Za okolno područje dalje na zapad također je naznačeno da ima istu akcentuaciju, što se može očekivati, ali nije obavezno. Ne možemo sada znati je li to bila samo Ivšićeva pretpostavka ili je to učinio na temelju podataka i iz nekih drugih mjesta, koje nije naznačio, što je manje vjerojatno.

1.2. Kakva je danas akcentuacija u Đelekovcu? Može se reći da je u osnovi đelekovečkoga govora tip I₅, kao što je Ivšić i naznačio na karti za to područje. To dokazuju uzorci kao *ž'êna, letî, sū:ša, pî:tam, posê:kel* (= *žêna, letî, sūša, pîtam, posêkel*), da opet uzmemo Ivšićeve primjere i način njegova obilježavanja kako bi bilo kompatibilnije). Međutim, stanje je danas ipak nešto drugačije. Naime, uz navedene i druge očekivene prozodijske osobine, naglaske i duljine, susrećemo i drukčije primjere. Na primjer, uz *žêna, žêna i žêna*, što su sve obične realizacije kajkavskog kratkog naglašenog sloga, u govorima gdje je samo jedan kratki »naglasak« (a tako je u velikoj većini kajkavskih govora te u osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji) susrećemo i naglasak *žê:na*, tj. na kajkavskom osnovnom kratkom slogu potpunu uzlaznu duljinu i to obično akut, ali može biti u tom primjeru i silazna modulacija, dakle *žê.na*. Istina, i takve je pojave u kajkavskim govorima Ivšić tumačio, i to ovako: »Ja sam već u 'Prilogu za slav. akc.' (v. »Rad« 187, 151.)

¹⁵ *JHK*, 80. Pri označivanju prozodijskih obilježja – naglasaka, kvantitete i modulacije, kretanja tona služim se sa dvije vrste znakova. Prvo, uobičajenim znakovima u našoj dijalektologiji, što za kajkavski znači: $\backslash$ za kratki naglašeni slog, vokal, $\overset{\frown}$ dugi silazni naglasak, $\sim$ dugi uzlazni naglasak i crtica (–) iznad slova za dug nenaglašen vokal. Međutim, kada želim označiti samo karakter naglasaka, bez obzira na porijeklo i odnos prema osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji, onda se služim međunarodnom transkripcijom. Po njoj se dugi slog označava dvotočkom iza slova (a:), silaznost znakom $\backslash$ (â, â:), te uzlaznost znakom / (á, á:).

istakao, da kajkavski izgovor riječi kao *lipa* može biti različan od štokavskog, i taj sam izgovor bilježio znakom //, nazivajući njegov akcenat 'tromim', jer se u tadašnjoj našoj gramatičkoj terminologiji akcenat \ nazivao 'brzi'. Akcenat // je nešto uzlazan; kvantitet mu je u pojedinim govorima različan, pa može dosegnuti do potpune dužine, osobito na vokalu. « Ipak, pitanje je koliko to može vrijediti kada se kajkavski osnovni kratki naglašeni vokal jednako često ili još češće tako, tj. potpuno dugo, ostvaruje kao i osnovni dugi naglašeni slog. Na primjer, riječi kao *kop'ati* (s osnovnim medijalnim kratkim *a*, Ivšić bi to obilježio *kopāti*), pa *k'rava* (*kràva*), izgovaraju se obično *kopá:ti*, *krá:va* (*kopāti*, *kràva*), a čuje se katkad i ostvaraj sa silaznim, češće *krà:va*, rijetko *kopà:ti*. Kako se osnovni dugi slog u pravilu ipak ostvaruje dugo, ne može se reći da je u Đelekovcu ukinuta opreka po kvantiteti, tj. *dugo* ~ *kratko*, između dugoga i kratkoga sloga, odnosno samoglasnika. Takvo se stanje može interpretirati kao jednosmjerna opozicija, i to između naglašenoga kratkoga i dugoga uzlaznog sloga. To znači da se svaki osnovni kratki samoglasnik (slog) može ostvariti i dugo, ali rjeđe, ovisno o rečeničnoj intonaciji. Mogli bismo postupiti i drukčije. Naime, većina samoglasnika, osim difuznih *i* te *u*, ima drukčiji alofon, jedan izgovor u kratkom, drugi u dugom slogu. Zbog toga se, naravno, i može kratko *a* izgovarati dugo, a da ne dođe do jednačenja s osnovnim dugim *a*, koje se sada izgovara zatvorenije, kao otvoreno *o* (ø ili ɔ), npr. *trø:va* »trava«. Moglo bi se, dakle, reći da je funkciju kvantitete preuzela kvaliteta vokala, ali to se nije dogodilo s *i* ni s *u*, pa se razlikuje odnosno može se razlikovati kvantitetom *p'ita*, 'vrsta kolača' od *pi:ta* (pita) 3. l. jedn. glagola *pi'tati*.

U Đelekovcu u dugom slogu još se razlikuju dvije modulacije, i to u primjerima gdje su osnovni kajkavski cirkumfleks i osnovni kajkavski akut, koji se još uvijek obično izgovaraju prvi silazno, drugi uzlazno. Uz već navedene primjere, može se još navesti *mè:so*, *slò:ga* za cirkumfleks, *zé:le* 'zelje' *gró:bje* za akut. Iz naprijed navedenih primjera moglo se vidjeti da je pomicanjem sliline s kratkog naglašenog zadnjeg sloga na stariju prednaglasnu duljinu nastao novi dugi naglasak (*trøva*). Modulacija je na tom slogu obično silazna, *trø:va*, iako može biti i uzlazna, kao što je naprijed označeno. Znači, imamo zanimljivu pojavu da se stari kratki slog produžuje i izgovara se obično uzlazno, a prednaglasni dugi slog koji je kasnije dobio silinu izgovara se obično silazno (*krá:va* ~ *trø:va*). Kako rjeđe može biti i obratno, treba reći da je u drugom primjeru češći uzlazni izgovor od silazne modulacije osnovnog kratkog sloga. Razlog će tomu vjerojatno biti taj što se kratki osnovni slog isto tako izgovara i kratko.

Prema izloženom, za đelekovečku prozodiju može se zaključiti da je ona u procesu promjene, i to u dva smjera. Prvo, ona prelazi od tipa I₅ u tip I₇, kakav je Ivšić naznačio za Međimurje, a kojem su ukinute opreke po kretanju tona i postoje samo one po kvantiteti. Ivšić je za tu akcentuaciju dao ovakve uzorke: *žèna*, *lipa*, *súša*, *vino*,¹⁷ tj. dugi bi se slogovi izgovarali samo silazno. Međutim, u Đelekovcu

16 JHK, 66.

17 JHK, 81.

zapažamo i dalji razvoj, i to ukidanje i opreke po kvantiteti, čiju smislorazlikovnu ulogu preuzima kvaliteta vokala. Takvo stanje, kako je navedeno naprijed, pronađeno je u znatnom broju međimurskih govora, gdje je stvoren jedinstven vokalni sustav u naglašenom slogu od deset samoglasnika.

1.3. S obzirom na glasove i fonemni sustav u okviru južnoslavenske zajednice, đelekovečki se govor nalazi u onom, (istočnom) dijelu kajkavštine gdje je staro praslavensko *dj* (*d'*) dalo *ž*, npr. '*mež'a, p'rež'a*, dok zapadnije, u varaždinskom kraju počinje područje s refleksom *j* (*meja, preja*).

1.4. Kao što sam naprijed spomenuo, đelekovečki sam govor spominjao u nekim radovima kada sam govorio o razvoju vokalnoga sustava u kajkavštini, i to upravo o razvoju kontinuantu stražnjega nazala i slogovnoga *l*. Na temelju govora jednog ispitanika zaključio sam da se u dugom slogu čuva posebna fonološka vrijednost, poseban vokal kao refleks tih dvaju izjednačenih starih glasova, i to kao dvoglas *o^u*, dok staro etimološko *o* u dugom slogu ima vrijednost *o*, npr. *vouk* 'vuk', *muost* 'most'. Nakon opsežnijeg ispitivanja za ovu priliku mogu reći da je stanje nešto drugačije no što je ranije opisano. Odvija se proces jednačenja kontinuantu *o* i *l* s onom etimološkoga *o*, ali se fakultativno još razlikuju. Glavni alofoni, fonetske vrijednosti tih smoglasnika kada se razlikuju, također su drukčiji od onih što sam ih prije naveo i koji su rjeđi. Češći su vrlo zatvoreno *o*, ili čak otvoreno *u*, etimološko *o*, te srednje *o* kao kontinuantu *o* = *l*. Prema tome, primjeri riječi navedenih gore obično se izgovaraju *vò:k* i *mò:st* ili *mù:st*. Kada u izgovoru dolazi do neutralizacije, navedene se riječi mogu izgovoriti s drukčijim vrijednostima, jedna i druga s *o* ili s *o*. Običniji je tada zatvoreniji izgovor, a otvoreniji je obično rezultat nastojanja da se govori književno, da se izbjegne izraziti dijalektni izgovor. U drugim položajima, u kratkom slogu neutralizacija dvaju glasova tipa *o*, od *o* = *l* i *o* provedena je još ranije, s time da je u nenaglašenom slogu razvoj išao i dalje, tj. neutralizirao se *o* i *u*.

Kratki nenaglašeni slog specifičan je i zbog drugih neutralizacija, i to prednjih vokala. Stanje je u tom položaju slično onom u Hlebinama, a drukčije od onoga koje sam opisao za Dubravu i okolicu, u istočnom Međimurju.¹⁸ U Đelekovcu je došlo do neutralizacije zatvorenog *e* (od jata i poluglasa) i *e* (od etimološkoga *e* i prednjega nazala), npr. *beži:*, '*lagef*, '*žene* G. jedn. i N. množ. U Međimurju je, čini se, prije nastupila neutralizacija u tom položaju nego što su izjednačene kontinuantu jata i poluglasa, pa je neutralizirana kontinuantu jata i staro *i*, svakako većinom ako ne u svim primjerima, a kontinuantu poluglasa izjednačena je s kontinuantom *e* i *e*. Vokalni sustav u nenaglašenom položaju fonetski odgovara onom u Međimurju: četiri jedinice, koliko ih ima, izgovaraju se slično ili jednako, samo što je kod prednjih vokala porijeklo različito.

Potpuni vokalni sustav izgleda ovako:

¹⁸ M. Lončarić, *Govor istočnog Međimurja*, »Kaj jučer i danas«.

— dugi slog

i	u	ili	i	u
e, e̞	o, uo		e, e̞	o, o
e	o, ou		e̞	o̞
	o̞			

— kratki slog

naglašen

nenaglašeni

i		i̇	o, u, u
i	u	e	a
e, e	o, o̞		
e̞	a		

Tamo gdje su stavljena po dva znaka izgovor samoglasnika varira, a na prvom je mjestu običniji alofon, ako postoji razlika u čestoti. Kod nekih jedinica izgovor je upravo negdje između dva bliska glasa, kojima odgovaraju određeni znakovi, pa je katkad teško odlučiti se između dvaju znakova. Na primjer, u kratkom naglašenom vokalizmu kontinuantata jata i poluglasa, za koje je naveden izgovor *e, e*, tek je neznatno zatvorenija od »srednjega« *e*, ali je zato kontinuantata *e = e̞* veoma otvorena (u Medimurju je to katkad normalni *a*, npr. *na:bu* 'ne bude').

Za dugi slog navode se dva (pod)sustava, o čemu je govoreno naprijed: jedan se sedam jedinica, kada se razlikuju tri samoglasnika tipa *o*, i drugi, fakultativni podsustav sa 6 jedinica, kada se razlikuju dva vokala tipa *o*.

U Đelekovcu je zastupljena opća kajkavska (i ne samo kajkavska već česta pojava u jeziku) da su u dugom slogu odgovarajući samoglasnici zatvoreniji nego u kratkom slogu. Tako prema *a* u kratkom slogu postoji otvoreno *o* u dugom slogu, npr. *k'rava*, ali *krò:f* G mn. Dalje, u nenaglašenom slogu zbog neutralizacije je dobiven podsustav samo s 4 jedinice. (U kajkavskom narječju zabilježeni su i, naravno, rjeđi suprotni primjeri, da u nenaglašenom slogu ima više samoglasnika nego u naglašenom.)²⁰

U nenaglašenom slogu *u* se javlja ispred nosnih suglasnika, npr. *krá:vum*, prema *krá:vo* A jedn. Katkad je tako i u dugom slogu, npr. *ù:n* 'on'.

1.5. Ovdje ću spomenuti samo još nekoliko crta današnje đelekovačke kajkavštine, jer nije moguće dati potpun prikaz govora, i to one koje su relevantne za usporedbu s Miškininim jezikom.

Iz vokalizma treba spomenuti da početno *o* ima prejotaciju u poznatim kajkavskim primjerima, npr. '*jogen*, pa čak i '*Jotok*, ime mjesta, ali *o'rati* itd. U sustavu

²⁰ U mojem govoru, Reka kod Koprivnice, u kratkom nenaglašenom slogu postoji 6 jedinica kao i u dugom, prema 5 klasičnih vokala u kratkom naglašenom slogu. Onaj šesti vokal jest dvoglas *e̞i* koji je prije pomicanja naglaska bio naglašen i dug, npr. *krumpeira*. Druge primjere v. u M. Lončarić, *Bilogorski kajkavski govori* (= »Raspriave« 12).

postoji slogotvorno *r*, npr. *'vrba*. Početno *r* ima protezu *h*, npr. *hr̄:š*. Za izgovor sam zabilježio da se katkad ispred *r* čuje slabi glas šva, npr. *vər̄ba*. Palatalni lateral *l̄* depalataliziran je, čak i onaj sekundarni od *lj*, npr. *kl̄ü:č'*, *zē:le* 'zelje'. Palatalni nazal (*ñ*) obično je anticipacijom palatalnog elementa prešao u sekvenciju *jn*, npr. *'kojn*, *'gujn*. Rjeđa je depalatalizacija kao u *'jogen*.

1.6. Za *h* treba reći nekoliko stvari. (1) Normalno je na svojem mjestu, npr. *mà:rha*, *'oreh*. (2) Otpao je obično ispred sonanta na početku riječi, npr. *l̄ò:si* 'vlasi', *rù:ška*, ali *p'rehldel*. (3) Otpada također u većini nastavaka: u G mn. pridjeva i zamjenica, npr. *'dobri*; u L mn. imenica m. i s. roda, npr. *ko:li*, *vo:li* (to je ujedno i oblik za instr., tj. ta su dva padeža u sličnim primjerima izjednačena, pa se može raditi i o starijem nastavku za instr., dakle ne bi bilo otpadanja *h*). U L mn. imenica na *-a* taj je spirant zamijenjen s *j*, npr. *'žilaj*. (6) Javlja se kao proteza ispred slogovnog *r*. (7) U nekim primjerima, već poznatim u kajkavštini, stoji prema *v*, npr. *k'roh* 'krov', *hm̄:l*. (8) U nekim leksemima za *h* dolazi *f* (prema starom skupu *gʷk* i *kʷk*) npr. *'meški*, *'noft*.

Govori se *dè:n*, *dnè:vi*, ali i *dò:n*, no samo (2, 3) *dò:na*. Od morfoloških osobitosti, uz one koje su naprijed usput spomenute, navest ću samo nekoliko.

U L jedn. imenica sr. roda nastavak je *i*, npr. (*v*)*'seļi*, (*na*)*sò:nci*.

U DL jedn. imenica *a*-osnova, kao i ličnih zamjenica za 1. i 2. l. jedn. te povratne zamjenice, nastavak je *i*. Vjerojatno ga treba svoditi na starije *-i*, tj. na generalizaciju mekih osnova, jer se jat, odnosno njegova kontinuanta *e*, u načelu nije izjednačio s *i*. (To sam pretpostavio i za Međimurje, iako to tamo nije jasno iz razvoja glasova jer se jat izjednačio s *i* u nenaglašenom položaju, za razliku od poluglasa koji se s njima nije izjednačio, barem ne u većini primjera.)

Nastavak I jedn. tih imenica i zamjenica *-om/-ò:m* treba povezati s takvim nastavkom imenica m. i s. roda *o*-osnova, iako zatvorenost vokala *o* može biti rezultat susjedstva nazala *m* a ne njegova porijekla.

U množini se razlikuje D od L i I, koji se također mogu između sebe razlikovati, ali ne moraju. U imenica *a*-osnova sva su tri padeža različita, npr. *k'ravam*, *k'ravaj*, *k'ravami*. U imenica m. i s. roda u D je nastavak *-om/-ò:m*, odnosno *-em/-è:m*, npr. *'volom*, *'kojnem*. (Primjeri za LI navedeni su naprijed.)

2. Miški *na* se kajkavštinom služio u sva tri književna roda — u pjesmama, prozi te jednom igrokazu, od kojega je objavljen samo dio (ostalo je zagubljeno). Postupao je pri tom na dva načina. Ako se polazi od pretpostavke da je kajkavština jedan od jezika hrvatske književnosti, onda se jednom, u pjesmama i dramskom tekstu, služi njome kao jezikom tih djela. (Miškina je pjesme pisao i standardnim jezikom, zapravo i više nego kajkavski.²¹) U prozi, služi se kajkavskim sekvencijama kao stilskim sredstvima. Ako pak kajkavštinu, s drugog gledišta, promatramo samo kao specifično stilsko sredstvo, izraz hrvatske književnosti, opet su dva postupka

21 Mihovil Pavlek Miškina, *Sabrana djela*, Koprivnica 1986. 1. *Proza* II, 3. *Poezija*, 4. Zvonimir Kulundžić, *Miškina*. Dalje se citira samo tako da se broj knjige označi rimskim brojem, a stranica arapskim, npr. III, 27.

u Miškine: jednom je cijelo djelo ostvareno tim sredstvom, a drugi put se autor poslužio samo kajkavskim, negdje većim, negdje manjim interpolacijama u okviru teksta na književnom jeziku. U prozi poslužio se Miškina kajkavštinom u nekoliko pripovijedaka odnosno crtica. Naravno, stih ima svoja pravila, drukčija od proze, i trebalo bi posebno analizirati jezik i stil u jednom i drugom književnom rodu, međusobno ih usporediti, isto tako jezik pjesama s jezikom pjesama drugih autora, te kajkavštinu u prozi također s adekvatnim djelima, ali to sve zbog opsega rada nije bilo moguće učiniti. Ukazat će se samo na osnovne karakteristike i odnose.

2.1. Joža Skok, govoreći usput o Miškininu jeziku, prikazujući njegovo kajkavsko pjesništvo, rekao je: »...ovaj autor napisao je 191 pjesmu od kojih 30 na đelekovečkom idiomu podravske kajkavštine. Doduše, taj je idiom više obilježen općim crtama zavičajnog govora, nego što je u njemu izrazitijih idiomskih posebnosti. To izvire odatle što je Miškina svjesno nastojao da i u svom kajkavskom izrazu upotrijebi što manji broj dijalektalnih lokalizama, od fonetike do sintakse, najvjerojatnije u želji za što većom čitalačkom komunikativnošću svojih pjesama. Temeljnu jezičnu osnovicu pružio mu je pri tom svakako Fran Galović, ali su na njegov stil i jezik djelovali i drugi kajkavski autori, posebice Dragutin Domjanić i Miroslav Krleža, čije utjecaje i odjeke nalazimo u njegovu kajkavskom opusu. Pored njih znatan je bio utjecaj i podravskog usmenog lirskog pjesništva.« (12) Skokova zapažanja bit će manje–više točna, ali čitav taj kompleks pitanja kojih se dotaknuo Skok, posebno tvrdnje da »je Miškina svjesno nastojao da i u svom kajkavskom izrazu upotrijebi što manji broj dijalektalnih lokalizama, od fonetike do sintakse« te »jezičnu osnovicu pružio mu je pri tom svakako Fran Galović«, treba staviti u širi kontekst književnog stvaralaštva na kajkavštini, i zapisivanja tog stvaralaštva, narodnog, stare kajkavske književnosti i drugih pisaca koji su stvarali na kajkavskom u njegovo vrijeme.

2.2. Oni kajkavski pisci novije kajkavske književnosti koji su polazili od svojeg rodnog govora, seoskog ili gradskog, a još više oni koji su se služili tradicijsko–sintetskim tipom kajkavštine (Galović–Domjanić–Krleža i dr.), u grafiji su postupali slično kao i pisci starije hrvatske kajkavske književnosti i kao što se obično bilježila i bilježi kajkavska usmena narodna književnost. To znači da redovno nisu bilježili fonetske (osim izuzetno), a često ni sve fonološke crte svojih govora. Samo jedan primjer. Većina kajkavskih govora, kao i đelekovečki, ima dva vokalska fonema tipa *e*. Međutim, i jedan i drugi pisali su se jednim slovom – *e*, npr. *megla*, *decza*, *sena*, 'žena', *meszo* 'meso'. Neki su zapisivači, sakupljači narodne usmene književnosti katkad fonetski, odnosno fonološki, zapisivali te tekstove, rijetko u potpunosti, češće djelomično. Na primjer, Vinko Žganec je sporadično bilježio poseban izgovor glasa *e*, upravo zatvorenog *ɛ* i nekih drugih samoglasnika, npr. dvoglasa *o^u* i *u^o*, ili je riječima opisivao izgovor.²³ Slično su, više ili manje uspješno zapisivani tekstovi koji su skupljani po uputama Pavla Radića,²⁴ dijelom objavljeni u *Zborniku*, a ostali

22 Joža Skok, *Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo*, Čakovec 1986, 202.

23 V. M. Lončarić, *Zapis kajkavske riječi*, Međimurje 11 (1987). Govori se na koji je način Žganec bilježio kajkavske narodne usmene pjesme.

se čuvaju u Etnološkom zavodu JAZU. Djelomično je svoje stihove pisao fonetskim transkripcijom Ivan Goran Kovačić. Prema tome, kada Miškina također piše samo jedno slovo *e*, bez obzira na to što se u različitim riječima u Đelekovcu ono izgovara, kako je naprijed pokazano, na najmanje tri načina, on postupa u skladu s tradicijom najvećeg dijela pisane kajkavštine.

Pri analizi Miškinina kajkavskog teksta treba uzeti u obzir još nekoliko stvari. Njegovi objavljeni tekstovi prolazili su uredničke intervencije, gdje je ponekad bilo i većih zahvata, kako to pokazuje i polemika koja je vođena zbog takvih postupaka (iako polemika nije bila o kajkavskom tekstu).²⁵ Dalje, moguće su prepisivačke pogreške, a u tiskanim tekstovima bilo je tiskarskih pogrešaka. Da bi se sve to utvrdilo, potreban je opsežniji rad.

Značajnija je činjenica da je Miškina u nekim svojim crticama, zapravo zapisivši stvarnih događaja, opisivao stvarne ljude, od kojih su neki bili iz drugih mjesta, ne iz Đelekovca. U pripovijetki *Kad netko treba radnika* za glavni se lik kaže da je rodod »bio iz susjednog sela Jalšika«. U crtici *Križ i pokora* također se priča o ljudima iz drugoga sela (ne navodi se iz kojega), a dijalozi su samo dijelom u kajkavštini. Takav postupak da su dijalozi istih likova samo dijelom u kajkavštini a dijelom pisani književnim jezikom susreće se u nekoliko crtica. To ne mora biti piščeva nedosljednost, iako katkad jest, jer su likovi sa sela mogli tako govoriti sa strancem.

Ako je Miškina i svjesno nastojao da u kajkavštinu u književnim djelima ne unosi fonetske osobine svojega govora koje su jače dijalektno obilježene — to mu nije posve polazilo za rukom. Može biti da je u pojedinim razdobljima svojega stvaralaštva to nastojao više a u drugima manje. Iz idućih primjera vidjet će se o čemu je riječ.

2.3. Na mjestu *o i *l Miškina u naglašenom slogu piše *o*. Od toga su izuzeci rijetki. U primjeru *duga* bit će izuzetak zbog rime sa *kuga* (II, 100). U *kuta* (II, 20), uz redovno *kot*(-), može biti greška, kao što je sigurno greška *soši* (III, 7) umjesto *suši*. U *vsud* (II, 95), uz redovno *-sod*, može također biti greška, ali *o* može biti i zbog nenaglašenog položaja, o čemu govorim u nastavku. Iako pisanje, prema onom što je naprijed rečeno, *o* na mjestu *o* i *l* odgovara stanju u đelekovečkom govoru, to ne bi moralo biti samo poštivanje osobina svojeg rodnog govora, jer tu crtu nalazimo i u nekih drugih kajkavskih pjesnika dvadesetog stoljeća (Galović, Krleža, Goran i dr.).

Drukčije je s kontinuantom tih glasova u nenaglašenom položaju. Tu je Miškina nedosljedan, piše sad *o*, sad *u*. Prema onom što je rečeno o neutralizaciji tih glasova u nenaglašenom položaju u Đelekovcu, za takvo pisanje moglo bi se reći da odražava i današnje stanje, gdje nema razlike između *o* i *u*, npr. *travu*, *glavu* (II, 35), rjeđe *-o* — *glavo* (II, 100). Zanimljiv je postupak u svezama imenice s

²⁴ P. Radić, *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, »Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena« 2 (1897).

²⁵ *Sabrana djela*, II, 309.

pridjevom, kada autor piše različit nastavak, npr. *rano gliboku* (III, 100), *u zemlu gliboko* (III, 130). U 3. l. mn. prezenta *u* i *o* izmjenjuju se nekako u podjednakom broju, npr. *vehneju, glediju*, (II, 7), *bojijo, orjejo* (II, 35), *ido, slečo* (II, 100).

Međutim, drukčije je s primjerima u kojima je starije *o*. Tada Miškina redovno piše *-o*, npr. *celo leto* (III, 20), *otišlo* (III, 161), *vugrelo* (III, 129) itd. Moglo bi se reći da je to zbog drugih kajkavskih djela i drugih kajkavskih govora, jer je tu Miškina susretao samo *o*, a ne i *u*. Možda to i jest tako, što bi odgovaralo Skokovoj pretpostavci. No po postupku u nekim drugim kategorijama, npr. u I jedn. imenica ž. r., navedena se pretpostavka može dovesti u sumnju. U navedenoj kategoriji Miškina piše *-om*. On je znao da je takav nastavak i u književnom jeziku. Možda nije znao da neki kajkavski govori, npr. na istočnoj Bilo-gori, u tom nastavku imaju *u*. S druge strane, neki dosta rijetki kajkavski govori s *u* za $\varnothing = \text{ʔ}$ imaju u toj kategoriji također nastavak *-om*. Svakako, nije mogao znati da je taj nastavak prema istom nastavku u imenica m. i s. roda. Zato bi se moglo pretpostaviti da se u Miškinino vrijeme u Đelekovcu i u zanaglasnom položaju razlikuje staro *o* i glas tipa *o* koji je kontinuant $\varnothing = \text{ʔ}$ i da se tamo gdje taj glas dolazi (glavne kategorije navedene su naprijed) Miškina koleba, pa piše sad *u*, sad *o*. Kako *-om* u imenica ž. r. odgovara onom u imenica m. i s. r., u tom je nastavku vrijednost za staro *o*, pa se autor ne koleba. Ta bi se pretpostavka mogla prihvatiti, bez obzira na to što do neutralizacije fonema bliskih po izgovoru dolazi prije u nenaglašenom nego u naglašenom položaju (*o* rijetkim drukčijim primjerima govoreno je naprijed). Međutim pretpostavka se ne može braniti zbog toga što se po današnjem stanju u Đelekovcu vidi da je kontinuant $\varnothing = \text{ʔ}$ tu otvorenija, ne ide prema *u*, od one za etimološko *o*, koje se približava *u*. Nije vjerojatno da bi bilo drukčije u nenaglašenom nego u naglašenom položaju. Ako kolebanje između *o* i *u* nije rezultat naknadnih uredničkih intervencija, teško je dati neko drugo prihvatljivo objašnjenje za takav autorov postupak.

2.4. Slično Miškina postupa i na mjestu visokog prednjeg vokala *i* u nenaglašenom položaju, koji postoji također u suvremenoj đelekovečkoj kajkavštini. Najveća je sličnost u postupku s *i* s načinom kako je u A jedn. imenica *o*-osnova pisao *u*, a rjeđe *o*. Tako kod *i* obično piše *i*, a rijetko *e*. U DL imenica ž. r. i ličnih zamjenica obično je *travi* (II, 85), *meni* (II, 101), rijetko *tebe* (*se molim*). U L imenica s. r. piše (*v*) *poli* (II, 19), (*po*) *nebi* (II, 35). U reliktnom (*po*) *pote* (II, 85) 'po putu' imamo *e*. U *živete* (II, 284) bit će greška, jer to je prezent, koji se izgovara *živi:te*, s dugim naglašenim *i*, pa ne može drugo biti.

Jednako kao s *e* i *ę*, stoji s *a* i *o* u kratkom i dugom slogu. Prema otvorenom $\varnothing$ u dugom slogu u đelekovečkom govoru Miškina piše *a*, kao i za onaj *a* u kratkom slogu, koji se tako i izgovara, npr. *trave, orači* (III, 35) prema *navek, nikaj* (III, 35).

2.5. Palatalne afrikate Miškina bilježi s *č* i *đ*, što je također bila uobičajena praksa u novijoj kajkavskoj književnosti i pri zapisivanju kajkavske narodne književnosti. (Žganec je tako u prvoj zbirci međimurskih pjesama, 1916, pisao i *č* i *ć* prema tome kako bi bilo u književnom jeziku.) Rijetki primjeri sa *ć*, npr. *oćeju*

(II, 249) bit će ili trenutačno kolebanje kako da postupi, urednička intervencija ili obična greška.

S obzirom na obezvučenje zvučnih šumnih suglasnika na kraju riječi, na činjenicu da u Đelekovcu, kao ni u većini kajkavskih govora danas, ne može u tom položaju stajati zvučni turbulent, autor je također postupao kako je to već bilo uobičajeno. To znači da se u tome ne drži fonološkoga načela, već etimološkoga i ne označuje bezvučni izgovor, već zvučni suglasnik, ako je u osnovi riječi također zvučni glas. Samo izuzetno označuje bezvučnost, npr. *posot* (II, 67), prema redovnom *posod* (II, 35) 'posvuda'.

2.6. U njegovoj kajkavštini ogledaju se također neki procesi u đelekovečkom govoru, npr. utjecaj književnoga jezika, odnosno drugih kajkavskih govora. Na primjer, on piše (*od dneva na*) *den* i (II, 42) i *dan* (II, 84), gdje *a* na mjestu poluglasa, umjesto starijega *e*, u Đelekovcu može biti koliko utjecaj književnoga jezika, toliko i onih kajkavskih govora u kojima je *dan*. Kod Miškine to može biti i utjecaj pisane tradicije.

U nekim drugim primjerima *a* na mjestu poluglasa bit će (prepisivačka ili tiskarska) greška, npr. *jogan* (II, 85) uz redovno *jogen* (II, 84), itd.

2.7. Susrećemo neke crte koje, bar danas, nisu uobičajene u Đelekovcu, npr. *ķ sej* (II, 196) 'ķ sebi', što danas nalazimo preko Drave, u međimurskim govorima. U 3. l. mn. prezenta Miškina upotrebljava stariji, kraći oblik, uz noviji, dulji, s generaliziranim *-ju/-jo*, dok se danas u Đelekovcu čuju samo dulji oblici, npr. *vlečo se* (II, 42) i *se vleču* (II, 41) uz *lečejo* (II, 35), *sejajo* (II, 35) itd. To će biti u vezi sa suhom kao i oblici infinitiva bez *-i*, jer i danas u Đelekovcu infinitiv ima obavezno taj nastavak, nasuprot supinu, koji također u potpunosti živ i nema *i*. Na primjer, Miškina piše na jednom mjestu *ni delat*, *ni pisat* (II, 43), uz redovne oblike infinitiva na *-i*, te supin npr. *kosit* (*bi išel*) (II, 247). Od pojedinačnih riječi kao posebno zanimljivo može se spomenuti da upotrebljava *prolet* i *proletje* (II, 35) za proljeće, uz đelekovečku riječ *pre' maletje*, što može biti utjecaj i drugih kajkavskih pjesnika, upravo Galovića.

2.8. S obzirom na druge utjecaje novijih kajkavskih pjesnika na Miškinu, spomenut će još samo Krležine *Balade*. Kao što je već Skok dobro uočio, taj je utjecaj veoma očit u pjesmi *Gobcu*. Uz utjecaj na sadržaj i stil, on je vidljiv i u jeziku, odnosno grafiji. Miškina u toj pjesmi piše sekvenciju *er*, popratno *e* na mjestu starijeg slogotvornog *r* (i danas je tako u Đelekovcu), npr. *kerstili*, *verta*, *kervave* (III, 104). U drugim je djelima pisao u takvim primjerima samo *r*, npr. *vrne* (II, 173), *drva* (II, 116), *brnijo* (III, 223) itd. U Peterancu je također slogotvorno *r*, kako piše i Galović.

3. U okviru ovoga istraživanja načinjena je kompjutorska konkordancija Miškininih pjesama. Šteta što to nije bilo moguće učiniti i s igrokazom, tj. ne zna se postoji li tekst čitavog djela, a objavljeni dio prekratak je za čestotnu analizu. Isto je tako šteta što još nije bila izrađena konkordancija Galovićevih kajkavskih pjesama, radi komparacije čestotnih odnosa. Uz konkordanciju načinjen je i čestot-

nik (čestotni, frekventni rječnik) tih Miškininih pjesama, pa ću ovdje iznijeti najosnovnije podatke.

3.1. S obzirom na čestotu najčestotnijih, najčešćih riječi, nema znatnijih odstupanja od frekvencije u književnom jeziku i jeziku narodne književnosti na štokavštini. (Najfrekventnije su riječi u jeziku tzv. funkcionalne riječi, tj. veznici, prijedlozi, zamjenice, glagol *biti* (*jesam...*) – javlja se kao pomoćni glagol i kopula. Podatke za naš književni jezik i narodnu književnost na štokavštini dao je Ivan Furlan.)²⁶ Vjerojatno nema razlika ni prema Krležinu jeziku u »Baladama«, iako je tu Krležin jezik više–manje umjetan, ali se to nije moglo ustvrditi jer za »Balade« nemamo čestotnih pokazatelja.

U Miškininim pjesmama najčestotniji je glagol *biti*, naravno ako se zbroje svi njegovi različiti oblici. Međutim, vrlo je čest, u samom vrhu (na trećem mjestu) i jedan njegov oblik, i to *je*, što se lako može razumjeti jer je to najčešća kopula. Ako se njoj pribroji množinska kopula – *so* ili *su* – onda je to drugo mjesto po apsolutnoj čestoti. Od ostalih riječi najfrekventniji je veznik – *i*, kao i inače u našem jeziku, ali i u drugim jezicima, poslije člana u jezicima s članom. Treća je po čestoti povratna zamjenica *se*, pojavljuje se više od stotinu puta. U standardu, odnosno štokavštini, ona je jedno mjesto niže (4). Navedene riječi se po frekventnosti dosta izdvajaju od ostalih, pojavljuju se više od stotinu puta (*biti* preko 200, *i* – 152, *se* oko 120, *je* – 110; za *se* kao povratnu zamjenicu naveden je približan broj jer u Miškine, kao u Đelekovcu uopće i često u kajkavštini, *se* je također opća zamjenica, tj. *sve*, a kompjutor ih nije razlikovao; broj pojavljivanja jedne i druge zajedno iznosi 135).

Četvrta je jedinica prijedlog *u* (41), odnosno *vu* (40), koje treba uzeti kao jednu riječ. Uz njih se nekoliko puta pojavljuje također i *u*, što može biti greška (piščeva, prepisivačka, urednička, tiskarska). Kod Furlana je *u* na 3. mjestu.

3.2. Iza veznika, kopule, refleksivne zamjenice i prijedloga po čestoti dolaze zamjenice, i to lične, najprije za 2. lice (*ti*), onda za 1. (*ja*), u različitim oblicima. Kopula, refleksivne zamjenice i lične zamjenice u vezi su sa sadržajem djela, i to treba uzeti u obzir stilska analiza. (Na primjer, činjenica da je frekventnija lična zamjenica za 2. lice u vezi je s ciklusom posvećenim mrtvoj supruzi i s pjesmama u kojima se apostrofira lik iz pjesme – *Gobcu, Jezuš na križu*...). Nešto veća frekvencija zamjenice *se* od čestote u književnu jezik, odnosno štokavštini, može biti i u vezi s kajkavskim glagolom. Dalje slijedi prijedlog *na*, zamjenica *to*, *te*, negacija *ne*, prilog *kak*, opet prijedlog *za te* veznik *a*.

3.3. Od punoznačnih riječi Miškina najviše upotrebljava imenicu *zeml(j)a*, 18 puta (od čega jedanput s *l* (*lj*)) i *sonce*. To će opet biti u vezi s Miškininim položajem u društvu (seljak) i njegovim pjesničkim i političkim programom. (Indikativna je koincidencija s grupom *Zemlja*). Miškina je 6 puta upotrijebio deminutiv *sončece*, pa ako to zbrojimo, onda bi *sunce* bilo češće od *zemlja*. Takvo često spominjanje

26 V. M. Lončarić, *O čestotnicima i čestotnom rječniku hrvatskoga književnog jezika*, »Suvremena lingvistika« 15–16.

sunca opet je razumljivo za seljaka. (Taj paralelizam zemlje i sunca podsjeća nas na neke praštare mitove, gdje se sunce i zemlja pojavljuju čvrsto povezani kao dva mitska bića, o čemu Miškina vjerojatno nije ništa znao.) Iduća je imenica *svet* (15), koja ima istu čestotu kao i iduća punoznačna riječ, koja nije zamjenica. To je pridjev *mali*, što stilistika sigurno također može dovesti u vezu sa sadržajem Miškininih pjesama. Iduća imenica *ludi* 'ljudi' također će biti zanimljiva po svojoj većoj frekvenciji.

4. Sumirajući ono što je izneseno naprijed, može se reći da je Mihovil Pavlek Miškina, stvarajući i kao kajkavski pisac u zlatno doba novije kajkavske književnosti, napisao na kajkavskom trideset pjesama, jedan igrokaz i služio se kajkavskim dijalogima u nekoliko svojih pripovjedaka, odnosno crtica. Miškina je u svojem kajkavskom izrazu polazio od svoje rodne đelekovečke kajkavštine a postupao je pri tom onako kakva je bila tradicija u kajkavskoj pismenosti i kako su postupali i drugi noviji kajkavski pisci, tj. svoj fonološki sustav svodio je na književni sustav, bilježeći one foneme kojih nema u standardnom jeziku slovom za najslbličiji glas u književnom jeziku. Ipak, zbog specifičnosti vokalskoga sustava, upravo zbog neutralizacije u nenaglašenom slogu i samo četiri vokala u tom položaju kao njezine posljedice, u Miškininu jeziku dolazi na vidjelo ta osobina đelekovečkoga govora, kao i druge crte tog govora.

U Miškininoj kajkavštini vidljiv je i utjecaj drugih kajkavskih pjesnika, posebno u nekim pjesmama, npr. upotrebu sekvencije *er* na mjestu slogotvornog *r* u Đelekovcu (*kerstili uz vrba* itd. u pjesmi *Gobcu*), što je utjecaj Krležinih *Balada*.

U đelekovečkom govoru u osnovi je akcentuacije Ivšičev tip I₅, tj. govor pripada po tome u konzervativnu skupinu kajkavskih govora. Međutim, u govoru je uočljiva tendencija razvoja prema ukidanju opreka po kretanju tona i kvantiteti. U govoru se u dugom slogu fakultativno razlikuju kontinuanta *o* i *l*, otvorenija vrijednost, od etimološkoga *o*, koji je zatvoreniji. Znači, u toku je proces ukidanja te opreke. Prema tome, u dugom slogu postoje dva vokalska podsustava, sa sedam i šest jedinica, prema šest u kratkom naglašenom i četiri u kratkom nenaglašenom slogu. Slogotvorno inicijalno *r* ima prótezu *h* (*hrš*), a inicijalno *o* prejtirano je u nekim poznatim kajkavskim primjerima (*gotok*).

Ovaj rad samo je uvod u analizu kajkavštine kao jezika novije hrvatske književnosti. Potrebna je opsežna analiza i Miškinina kajkavskog izraza, kao i izraza drugih pisaca koji pišu kajkavski te obuhvatna sinteza. Rad je također uvod u istraživanje i proučavanje najistočnijih kajkavskih govora Ivšičeve konzervativne skupine.²⁷

²⁷ Usp. također, M. Lončarić, *Istraživanje govora u lubbreškom kraju*, »Rasprave Zavoda za jezik« 15 (1989), 121–128.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS KAJKAVISCHES VON MIŠKINA UND HEUTE IN ĐELEKOVEC

Mihovil Pavlek Miškina wirkte auch als kajkavischer Dichter in der goldenen Zeit der neueren kajkavischen Literatur. Er hat dreissig Gedichte kajkavisch und ein Schauspiel geschrieben und bediente sich kajkavischer Dialekte in einigen seiner Erzählungen. In seinem kajkavischen Ausdruck geht Miškina von der Mundart seines Heimatdorfes Đelekovec bei Koprivnica aus. In seiner kajkavischen Sprache ist auch der Einfluss der anderen kajkavischen Dichter bemerkbar, besonders in einigen Gedichten.

Für diese Untersuchung wurde auch eine Konkordanz und ein Frequenzwörterbuch Miškina's kajkavischer Gedichte ausgearbeitet.

In der Lokalmundart von Đelekovec steht im Grunde die Akzentuation vom Typ VI₅ (nach Ivšić), also die Ma. gehört in die konservative Gruppe des Kajkavischen. In der Ma. ist die Tendenz der Aufhebung der Quantitäts- und Tonoppositionen bemerkbar. Der Prozess der Ausgleichung des besonderen Reflexes von *q* und *l* mit dem etimologischen *o* ist zu Ende.